

L'autonomia: una visió des del tenir cura de les persones

Montserrat Busquets

Professora titular de l'Escola d'Infermeria de la Universitat de Barcelona.
Vocal de la comissió deontològica del Col·legi Oficial d'Infermeria de Barcelona.
mbusquetsu@ub.edu

resum

Aquest article té com a objectiu relacionar el tenir cura, propi de les infermeres, amb el respecte a l'autonomia de la persona. Per mostrar aquesta relació es fa un recorregut per les teories de diferents autors i autores: C. Gilligan, M. Mayeroff, F. Kerouac, F. Collière, V. Henderson o M. Leininger, perquè el seu pensament posa de manifest que el tenir cura és un agent important per generar autonomia.

PARAULES CLAU

autonomia, tenir cura, ètica, professió infermera

abstract

This article has got the objective to relate medical care, which is due to nurses, with whole respect to the person's autonomy. To show this relationship, it has been done a run-through of some different authors' theories: C. Gilligan, M. Mayeroff, F. Kerouac, F. Collière, V. Henderson o M. Leininger, as their knowledge shows that taking care of somebody is an important agent to generate autonomy.

KEYWORDS

autonomy, nursing care, ethics, nursing

Avui ningú no dubta que el context actual de la bona pràctica en l'àmbit de la salut ve definit, en gran part, pel reconeixement de l'autonomia de les persones. De la mà de la bioètica, des de l'Informe Belmont, el Conveni d'Oviedo o la legislació actual, el bon professional busca el millor interès per la persona a través de l'obtenció del seu consentiment.¹ Ara bé, l'autonomia en l'àmbit de la salut és molt més que obtenir el consentiment o respectar la voluntat de la persona; és considerar que les situacions de vida són sovint d'alta fragilitat i vulnerabilitat, i per això la persona que atenem moltes vegades no pot actuar autònomament. Li cal ajuda per saber com fer-ho, per entendre el que li passa o li pot passar, per poder reorganitzar la seva vida. Això vol dir que hem d'aprofundir en el significat concret de l'autonomia i relacionar-lo amb el de tenir cura. De manera que el tenir cura sigui un instrument ètic que ajudi a defensar, mantenir, restablir la màxima autonomia de la persona en les situacions on ella mateixa no pot fer-ho per si sola. Així, des d'una visió infermera és interessant preguntar-se: com tenim cura de les persones? Què ens fa dir que unes maneres de tenir cura són millors que unes altres? Quina és la cura que voldríem per a tothom?

Des d'una visió infermera és interessant preguntar-se: com tenim cura de les persones? Què ens fa dir que unes maneres de tenir cura són millors que unes altres?

Per relacionar l'autonomia amb el tenir cura partim d'uns supòsits bàsics:

el primer és que l'autonomia és la capacitat de les persones per conduir la seva vida seguint les seves creences i valors; el segon és que les persones van aprenent a actuar autònomament durant tota la vida, tot i que a vegades poden aparèixer situacions —la malaltia, l'envelliment, la pèrdua de persones estimades, el mateix procés de final de vida...— que dificulten aquesta capacitat. L'autonomia no és quelcom que aconseguim i ja tenim per sempre, és una potencialitat de la persona que, sigui quin sigui el seu estat, pot desenvolupar en la mesura de les seves possibilitats i del tipus i grau d'ajuda que tingui. Treballar respectant l'autonomia és una qüestió ètica: és tenir cura de les persones defensant la llibertat i el respecte per les múltiples formes de vida.

La primera referència al tenir cura com una qüestió ètica la trobem en Carol Gilligan

La primera referència al tenir cura com una qüestió ètica la trobem en Carol Gilligan.² Ella va participar en l'estudi de L. Kohlberg en el qual estudiava les fases de desenvolupament moral. Kohlberg va plantejar que els nois desenvolupaven més aviat la capacitat de raonament moral que les noies, i que per tant aquestes eren moralment inferiors. Gilligan, com a dona, no estava d'acord amb la tesi defensada pel seu mestre, i va refutar els seus plantejaments argumentant que hi ha dues maneres diferents de resoldre els conflictes.

La primera és l'anomenada *ètica de la justícia o imparcialitat*, segons la qual per saber si una acció és bona o dolenta cal buscar el compliment de la norma.

Allò correcte és actuar segons normes preestablertes. La justícia i la imparcialitat suposen que sempre en situacions iguals actuarem de la mateixa manera, i que és precisament la igualtat en les solucions el que fa que l'actuació sigui justa. Per això davant de la pregunta de si és lícit robar un medicament necessari per la vida quan no es pot pagar, la resposta des d'aquest model és que sí, ja que no és just no tenir-lo.

En l'ètica del tenir cura o de la responsabilitat allò bo i correcte es defineix a partir de la situació concreta, d'acord amb els actors i l'entorn: el bon fer es relaciona amb la satisfacció de les necessitats i el benestar de les persones involucrades

La segona manera de resoldre els conflictes l'anomenem *ètica del tenir cura o de la responsabilitat*. Aquí allò bo i correcte es defineix a partir de la situació concreta, d'acord amb els actors i l'entorn: el bon fer es relaciona amb la satisfacció de les necessitats i el benestar de les persones involucrades. El que és bo i correcte ve donat pel context particular de cada situació, les xarxes de relacions interpersonals, la necessitat d'acompanyament. Per això davant la pregunta de si és lícit robar un medicament, la resposta des de l'ètica de tenir cura és que depèn de les possibilitats d'entendre's amb el farmacèutic, de si es pot o no establir un acord, de si es pot oferir un intercanvi. Es tracta de dues maneres morals de resoldre una mateixa situació. Per Gilligan ambdues formes ètiques de resoldre conflictes són necessàries i conviuen en les respostes ètiques. Tanmateix ella es va centrar en la segona i va treballar el concepte de tenir cura entès com el fet de: «Promoure el creixement facilitant el benestar, la dignitat, el respecte

i preservació de totes les potencialitats humanes». Per tant tenir cura és potenciar les capacitats de la persona, tenint en compte que cada persona és única i viu en contextos diferents.

Un altre autor que treballa el concepte ètic de la cura és M. Mayeroff.³ Aquest autor fa una aportació sobre les actituds per tenir cura dels altres en situacions de dependència: pares amb fills, mestres amb alumnes, infermeres amb malalts, persones amb necessitats concretes..., i també reflexiona sobre situacions de tenir cura envers un mateix, com ara un escriptor o un pintor amb la seva obra. Per Mayeroff tenir cura és ajudar al desenvolupament des del respecte profund per l'altre. Es tracta d'ajudar l'altre a ser ell mateix, a desenvolupar-se, ajudar-lo a créixer, tenint en compte que l'altre és un ésser independent. És tot el contrari de tractar de dirigir el seu camí. El seu model és contrari a voler dirigir el camí d'un altre ésser. Qui té cura ha de plantejar-se seriosament la qualitat de la seva relació veient quines són les actituds que ha de desenvolupar per tal de poder tenir cura d'aquesta manera. Una altra idea molt suggeridora de Mayeroff és que en aquest tipus de relacions l'aprenentatge és mutu. El fill, la nena, el malalt, el quadre o el llibre ensenyen a ser pare, mare, mestre, infermera, pintor o escriptor.

Les infermeres hem anat «descobrint» com el tenir cura és un agent molt potent per generar autonomia

Les infermeres hem anat «descobrint» com el tenir cura és un agent molt potent per generar autonomia. L'experiència infermera, que hem anat acumulant, ens permet saber que tenir cura no és un element neutre, que es pot dur a terme de qualsevol manera, per exemple des de posicions paternalistes o maternalistes que volen dirigir la

vida de les persones que necessiten cures, com si la persona fos incapaç. Ans al contrari, per les infermeres tenir cura és, sempre, treballar des del respecte per la persona i la seva manera d'entendre la vida. Per això Mayeroff i Gilligan ens són propers. F. Kerouac⁴ fa un repàs de models i teories infermers i assenyala que el denominador comú és tenir cura respectant la voluntat de la persona. Ja Florence Nigthingale deia que les estudiants d'infermeria «Han d'aprendre a ajudar el pacient a viure», i assenyalava com un element essencial del tenir cura la veracitat i la paciència.⁵ Paciència que ens permet saber esperar i respectar el ritme de la persona sense imposar el nostre, i veracitat per ajudar la persona a afrontar la situació.

Tanmateix F. Collière va aportar-nos la idea que tenir cura és el que fa possible que la vida continuï, és un element imprescindible per a la vida. Per ella hem de diferenciar entre les cures habituals o quotidianes, que tots fem per nosaltres mateixos cada dia, i les cures extraordinàries, com aquelles necessàries en condicions especials i per a les quals necessitem ajuda.⁶ En determinades situacions les cures quotidianes poden esdevenir extraordinàries, perquè la persona visqui una situació especial. I, a més, les cures extraordinàries han de contemplar en la mesura del possible la quotidianitat. Per exemple, quan una persona necessita ajuda per menjar, ja sigui perquè no pot menjar sola, o perquè ha de canviar d'hàbits per un problema de salut, o bé perquè necessita nutrició enteral... tenir cura de la seva alimentació serà, en el que sigui possible, mirar d'alimentar-la tenint en compte com ella ho fa, el que li agrada, i respectant el seu ritme... Tot això, a més d'una bona dieta, serà una bona cura. O si una persona requereix l'administració de fàrmacs per via endovenosa, tenir-ne cura consistirà a respectar si és dretana o esquerrana, per tal de garantir al màxim possible els seus moviments.

De manera implícita, en totes aquestes autores descobrim que cal respectar

l'autonomia de la persona que necessita ajuda.

*De manera implícita,
en totes aquestes
autores descobrim
que cal respectar
l'autonomia de
la persona que
necessita ajuda*

És en V. Henderson on el respecte per l'autonomia està inclòs en la pròpia definició de tenir cura, que defineix com: «fer el que la persona faria si tingués força, voluntat o coneixements. És ajudar-la a mantenir les seves necessitats cobertes i/o ajudar-la a morir amb dignitat». ⁷ Per tant no es tracta de suplir la persona de qualsevol manera, sinó de fer-ho com ella voldria. Clarament tenir cura és respectar i fomentar l'autonomia. En H. Peplau, infermera que va aprofundir en la importància de les relacions interpersonals, trobem també la idea d'ajudar al desenvolupament de la persona. Ella va defensar que les relacions interpersonals esdevenen relacions d'ajuda si l'objectiu és tenir cura. Per ella «Tenir cura és una relació interpersonal que ajudi la persona a mobilitzar els seus recursos d'afrontament». ⁸ Així, doncs, es tracta d'un plantejament que entén la persona com un ésser amb capacitats innates que mitjançant l'ajuda de la infermera descobreix i posa en marxa. Suposa que la persona té en ella mateixa la possibilitat de sortir de les situacions de conflicte, per tant l'ajuda li ve donada per qui li fomenta el desenvolupament d'aquestes capacitats.

Finalment citarem M. Leininger. Per aquesta autora, que vincula la infermeria amb l'antropologia, les infermeres, avui en dia, estan en una posició privilegiada en la societat perquè tenint cura de les persones poden relacionar el concepte de salut amb el de cultura. Cal estudiar el component cultural dels hàbits i costums relacionats amb les necessitats de salut i incloure'l en la

cura, de manera que aquesta sigui congruent des d'un punt de vista cultural. Tenir cura significa passar de la imposició de la cultura sanitària predominant a la comprensió i competència cultural de les diverses maneres de satisfer les necessitats. Per M. Leininger tenir cura és «dur a terme accions i activitats dirigides a l'assistència, recolzament o capaciació de persones o grups que mostrin necessitats evidents o potencials, amb la finalitat d'atenuar o millorar la seva situació a ajudar a afrontar la mort». ⁹ Donar pes a la cultura a l'hora de tenir cura és un aprofundiment i concreció de les idees d'autores anteriors en el context actual, que és multicultural i plural. Avui no es pot plantejar ni la salut ni els requeriments per gaudir d'una bona o acceptable salut a una sola forma o manera d'entendre. Cal respectar les persones i treballar al costat de les persones, sabent que allò bo o correcte és allò que anem construint junts.

*Avui no es pot plantejar
ni la salut ni els
requeriments per
gaudir d'una bona
o acceptable salut
a una sola forma o
manera d'entendre.
Cal respectar les persones
i treballar al costat
de les persones, sabent
que allò bo o correcte
és allò que anem
construint junts*

Dels continguts de les diferents autores que hem vist podem extreure'n algunes categories essencials del tenir cura: ¹⁰

- La persona és la principal protagonista del tenir cura: la valoració, planificació, actuació i avaluació es fan centrades en ella, en les seves necessitats, en la seva vivència i en com ajudar-la a viure millor. Tenir cura entén que la persona afronta moments difícils de vida com la malaltia

o la mort. La família o els amics necessiten ajuda per comprendre la situació i ser capaços de respectar el ritme i la manera d'enfrontar-se a la situació de la pròpia persona. Al mateix temps la família també necessita ajuda per elaborar el seu propi dol.

- Tenir cura ajuda les persones, famílies i grups a aconseguir la millor manera de viure en salut o de morir dignament, participant-hi amb el seu saber, cultura i mitjans. Tenir cura també ajuda la persona, família o grup a estar en les millors condicions mobilitzant els seus recursos i/o aprenent-ne de nous per adaptar-se, comprendre i dur a terme les conductes més saludables.

- Cal establir una diferència entre curar i tenir cura. Els dos aspectes són necessaris i complementaris, encara que a vegades no és possible curar. Curar és tractar la malaltia; tenir cura és ajudar la persona a viure-la.

- Les infermeres amb la professionalització del tenir cura ajuden les persones a satisfer les seves necessitats de salut, quan elles no ho poden fer per si mateixes. La qualitat ètica del tenir cura rau en ajudar la persona a trobar la millor manera de tenir cura de si mateixa i dels altres que depenen d'ella. I quan la persona no pot tenir cura de si mateixa, la qualitat ètica de les infermeres rau en dur a terme les cures tal i com la persona faria, de manera que, encara que hi pugui haver una alta dependència, la persona gaudeixi d'una màxima autonomia.

*Tenir cura sempre és tenir
cura humanament.
És a dir, en la cura, la
tecnologia i la ciència
es posen al servei de la
persona fent-los
compatibles amb
el tracte digne*

• Tenir cura sempre és tenir cura humanament. És a dir, en la cura, la tecnologia i la ciència es posen al servei de la persona fent-los compatibles amb el tracte digne. Tenir cura s'oposa a la cosificació i a la consideració de la situació de la persona malalta com un problema a resoldre.

Veiem que des del punt de vista infermer tenir cura és fer accions per la persona, amb la persona i des de la persona

Veiem que des del punt de vista infermer tenir cura és fer accions per la persona, amb la persona i des de la persona. És un acte de respecte per la vida de qui ho necessita, és ajudar la persona a viure la situació de la millor manera, acompanyant-la en la seva experiència, és considerar la persona amb les seves relacions amb l'entorn, les seves possibilitats, creences, valors, costums, desitjos i forma de vida. L'autonomia està present com un element configuratiu del fer infermer. Així el pensament infermer és un element essencial, imprescindible per al desenvolupament dels criteris ètics i bioètics en l'àmbit de la salut avui en dia.

La Dra. Anne Davis, en una conferència organitzada pel Col·legi Oficial d'Infermeria de Barcelona, va parlar sobre la dimensió ètica de la cura infermera.¹¹ Va defensar que tenir cura parteix d'un posicionament oposat al «tradicional», centrat en la tecnologia, la curació, i focalitzat en la malaltia. Tanmateix va constatar la necessitat de seguir amb la recerca de les actituds que ho fan possible i en com es pot aprendre a tenir cura durant tota la vida professional. Si bé encara no saben definir ben bé el fenomen de la cura, sí que tenim evidències que ens permeten relacionar directament la cura i l'autonomia i que ens guien en la cerca de respostes a les preguntes inicials:

Com tenim cura de les persones? Des del respecte per elles i per la seva situació de vida.

Què ens fa dir que unes maneres de tenir cura són millors que altres? Els resultats mesurats en termes de benestar i de capacitat per prendre decisions i portar-les a terme, ja sigui amb ajut o per si sol.

Quina és la cura que voldríem per a tothom? Aquella que ajuda a viure la persona tal i com ella vol, que inclou la cultura, el context, la família i/o grup; aquella que té com a objectiu prioritari incrementar i afavorir la màxima autonomia tant en la presa de decisions com en la capacitat per dur-les a terme. Per tant, la cura que volem per a tothom és aquella que fa que la dependència inevitable molts cops per la malaltia, i/o l'hospitalització, no signifiquin pèrdua d'autonomia. Al contrari, quan una persona viu una situació de dependència per un problema de salut, la cura pot ser l'ajuda necessària per poder continuar gaudint de l'autonomia tal i com l'ha tingut en la seva vida, però també pot ser una ocasió per incrementar-la i créixer, conèixer noves formes, noves relacions, noves maneres de fer i de viure.

Sense cures la vida no és possible i que la societat actual necessita plantejaments de la cura que permetin i fomentin la vida de les persones des del respecte

Les respostes no estan tancades, tampoc no ho estan les formes concretes de dur a terme la cura. Ara bé, el que sí sabem fermament és que sense cures la vida no és possible i que la societat actual necessita plantejaments de la cura que permetin i fomentin la vida de les persones des del respecte i el foment de les capacitats de cadascú i des de la comprensió de les múltiples formes de viure en salut i morir dignament.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES:

1. U.S. Department of Health & Human Services. El informe Belmont. Principios y guías éticos para la protección de los sujetos humanos de investigación. Comisión Nacional para la protección de los sujetos humanos de investigación biomédica y del comportamiento. Belmont: US Department of Health & Human Services; 1979.
2. Ley 41/2002 de 14 de Noviembre, básica reguladora de la autonomía del paciente y de derechos y obligaciones en materia de información y documentación clínica. Boletín Oficial del Estado, nº 274 (15-04-2002).
3. Gilligan C. La moral y la teoría; psicología del desarrollo femenino. México: Fondo de Cultura Económica; 1985.
4. Mayeroff M. On caring. New York: Harper & Row Publishers; 1990.
5. Kerouac F. El pensamiento enfermero. Barcelona: Masson; 1996.
6. Nitgtingale F. Notas sobre enfermería: qué es y que no es. Barcelona: Masson; 1991.
7. Colliere F. Promover la vida. Madrid: McGraw-Hill; 1993.
8. Henderson V. Principios básicos de los cuidados de enfermería. Ginebra: CIE; 1991.
9. Peplau H. Teoría interpersonal en la práctica enfermera. Madrid: Masson-Salvat; 1996.
10. Leininger M. Transcultural concepts: concepts, theories, research & practices. New York: McGraw-Hill; 1995.
11. Busquets M. Enfermería y ética. En Roca M, Caja C, Úbeda I. Elementos conceptuales para la práctica de la enfermería comunitaria. Barcelona: Monsa-Prayma; 2005. p. 181-197.
12. Davis A. Tenir cura i l'ètica del tenir cura en el segle XXI; què sabem i què hem de qüestionar. Barcelona: Col·legi Oficial d'Infermeria de Barcelona; 2006.